

83.3(4Нем)

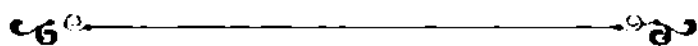
738

Йоханн Петер Эккерман

ГЁТЕ

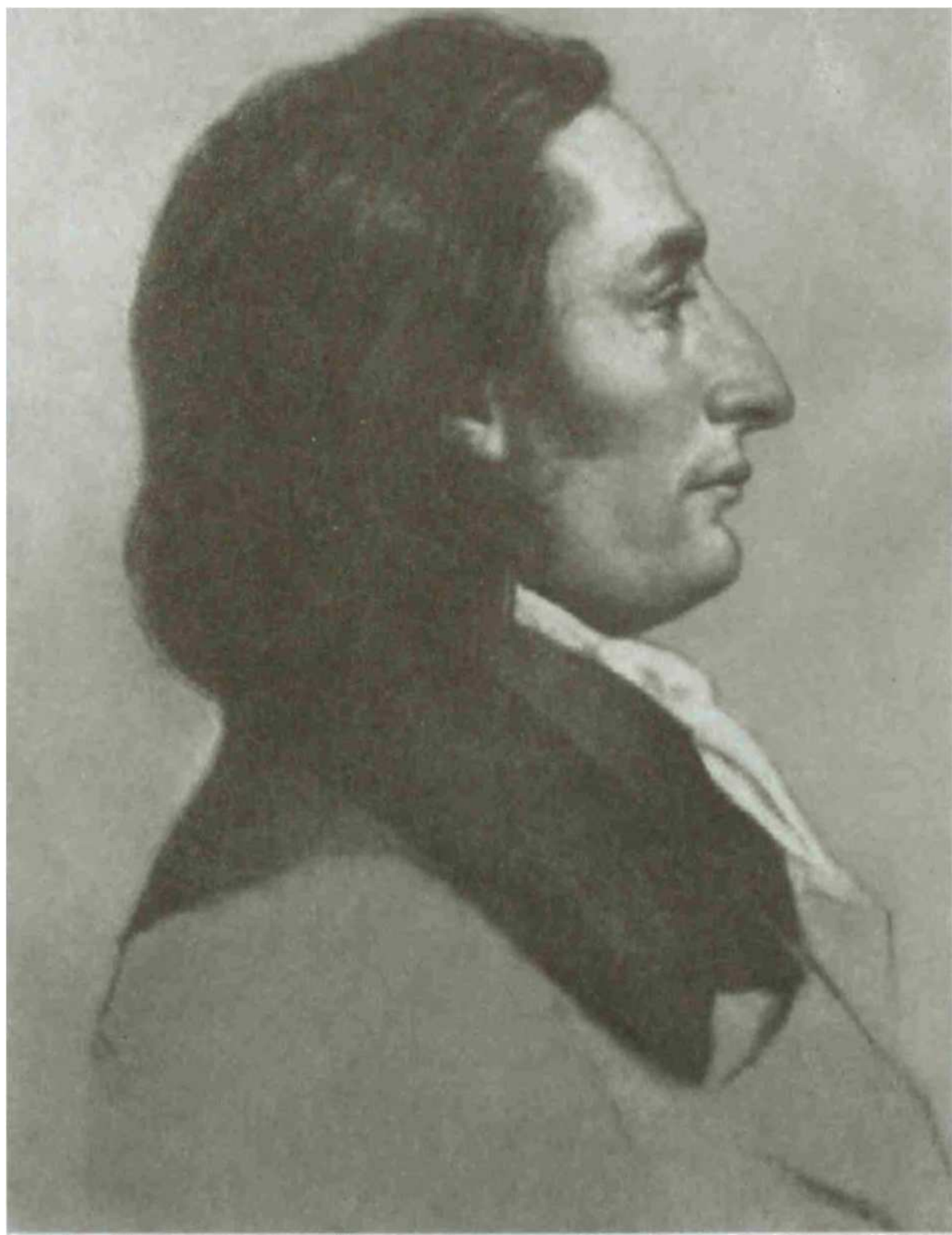
БИЛАН ГУРУНГЛАР

Йоханн Петер Шкертман

ГЁТЕ
БИЛАН ГУРУНГЛАР

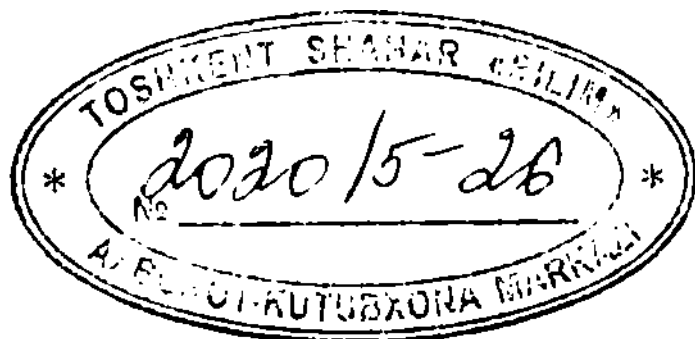
Иоханн Петер Эккерман

Иоханн Петер Эккерман

ГЁТЕ

БИЛАН ГУРУНГЛАР

Олмон тилидан Янглиш Эгамова таржимаси

ТОШКЕНТ – «O'ZBEKISTON» – 2016

УЎК: 82—96(430)
КБК 84 (4 Нем)
Э 38

Масъул мухаррир ва сўзбоши муаллифи, профессор
Акмал САИДОВ

Такризчи:
профессор **Шавкат КАРИМОВ**

Э 38 **Эккерман, Йоханн Петер**
Гёте билан гурунглар / Й.П. Эккерман — Тош-
кент: «O‘zbekiston», 2016, — 632 б.
ISBN 978-9943-28-198-1

Ушбу китобда Гётенинг дўсти, шогирди ва котиби Эккерман билан тўққиз йил давомидаги тил, адабиёт, адабиётшунослик, маданият, тасвирий санъат, театр санъати, сиёсат, фалсафа, табиат ва табиий фанлар, давлат арбоблари, улуғ шахслар, шоирлар, ёзувчилар, олимлар, Гёте асарларининг дунёга келиш тарихи, уларнинг мазмун моҳияти ҳақидаги, нисонлараро меҳр-оқибат, севги-муҳаббат, хуллас, ҳаётнинг барча жабҳалари хусусидаги кизгин, самимий, дилтортар гурунглари акс этган. Барча соҳа вакиллари, барча ёшдаги ва ҳар қандай мавқедаги кишилар китобдан ўзига керакли нарсани топади.

УЎК: 82—96(430)
КБК 84 (4 Нем)

ISBN 978-9943-28-198-1

© Я. Эгамова, тарж., 2016 й.
© «O‘ZBEKISTON» НМИУ, 2016 й.

«Олмон тилида ёзилган
асарларнинг энг яхшиси».

Фридрих Ницше

Абадий дўстликнинг адабий солномаси

Жахон адабиётининг буюк намояндаси **Йоханн Вольфганг Гётенинг** (1749—1832) бекиёс маънавий мероси хақида сўз борганда, авваламбор, унинг Ваймарда чоң этилган бадий ва илмий мероси бўлмиш асарлар тўплами 143 жилдан иборат эканини таъкидлаш жоиз.

Гёте инсоният бадий тафаккурининг энг ёркин вакилларидан бири, **Европа Уйғониш даври**нинг сўнги йирик сиймоларидан хисобланади. Гёте адабий ва илмий меросидаги ҳар бир шеър, насрий, драматик, илмий асар даҳо ижодкор тафаккурининг кўплаб кирраларини намоён этади. Унинг асарларида ҳаёти давомидаги кузатишлари, қувончу изтироблари, ҳаяжону рухий тушқунликлари, бахт ва бахтсизликлари, ёруғ олам ва инсоният тақдири борасидаги ўй-мулоҳазалари, қомусий билими, чексиз-чегарасиз заковати ўз ифодасини топган.

Жумладан, у қарийб 250 йилдан буён **Ғарб ва Шарқ мамлакатлари**да миллионлаб мухлисларини доимо ҳаяжонга солиб келаётган «**Фауст**», «**Ёш Вертернинг изтироблари**», «**Ҳамроз диллар**», «**Ғарбу Шарқ девони**», «**Таврида ифигенияси**», «**Рим элегиялари**», «**Торквато Тассо**», «**Наботот эврилиши**», «**Сехрли сибиэга**», «**Ранглар хақидаги таълимот**» каби асарлар, шунингдек, 3 мингдан зиёд шеърлар муаллифидир.

Ўз даврида **Й.В. Гёте** нафақат олмон адабий тили ва жахон адабиёти равнақиға улкан ҳисса қўшган адиб, айна вақтда хассос драматург ва адабиётшунос, ҳуқуқшунос ва шарқшунос, тарихчи ва файласуф, рассом ва театршунос, биология ҳамда минералогия фанлари бўйича кашфиётлар қилган олим ва давлат арбоби бўлган.

Гёте бир умр кундалик тутган, туғишганлари, яқин мулоқотда бўлган кишилари, ёру дўстлари билан ёзишмалар олиб борган. Уларда ижодкорнинг ҳаёт ва табиат қонуниятлари хақидаги фалсафий мушоҳадалари, бошидан кечирган жуда кўп муҳим воқеа-ходисалар, у ёки бу асарининг дунёға келиш тафсилотлари, ўзини ўраб турган муҳит ва инсонлар хақидаги мулоҳазалари таъсирчан ва муфассал баён этилган.

Унинг қаламига мансуб «Шеърят ва ҳақиқат» туркумидаги 20 та китоб, санъатга оид кўплаб мақолалар, метеорология, минералогия, геология, остеология, ботаника каби қатор табиий фанлар муаммоларига бағишланган жилд-жилд китоблар, француз ва италян тилидан олмончага таржима қилинган асарлар, 50 жилдга жамланган 15 мингдан ортиқ хатлар, 13 жилдли кундаликлар ҳам юқоридаги фикримизни яққол тасдиқлайди.

Адиб 82 ёшида ҳам қайнок қалб жўшқинлигини, яшаш ва севиш истагини йўқотмаган ҳолда ҳаёт мазмуни, гўзаллик ва муҳаббат ҳақида ажойиб шеърлар битган. Кези келганда, Гёте 1749 йил 28 августда Германиянинг Франкфурт-Майн шаҳрида турилиб, 1832 йил 22 март кунини Ваймарда вафот этганини эслатиш жоиз. Шумаънода, 2014 йили даҳо шоир ва мутафаккир таваллудига 265 йил тўлди.

Гётенинг ҳаёт йўли, ижодий ва илмий, ижтимоий-сиёсий ва давлат тизимидаги фаолияти жаҳон, айниқса, немис гётешунослари томонидан ҳар бир даврнинг ижтимоий-иқтисодий ҳамда маънавий-мафкуравий ҳолати билан боғлиқ ҳолда қадам-бақадам тадқиқ этилган, тасниф қилинган ва кенг шарҳланган.

Таниқли гётешунос олима ва таржимон **Янглиш Эгамова**¹ таъкидлаганидек, Гёте, бир томондан, буюк даҳо, улкан сиймо сифатида идрок етмас чўққи бўлса, иккинчи томондан, ҳар қандай инсонни ҳаяжонга соладиган, қийнайдиган кечинмаларни, шу билан бирга, жаҳоний муаммоларнинг оғрикли нуқталарини кўрсатиб, уларга жавоб изловчи, ҳаёт ҳикматларини ўргатувчи яқин дўст ва маслаҳатгўйдир. У гўё ҳар биримизга ҳамдард ва ҳамфикр бўлиб, бизга шундоққина рўбарў ўтириб, ҳаёт мушкулотларидан қутулиш йўллари бирга излашни таклиф этади.

Гётенинг тафаккур хазинаси — асарларида жамланган мулоҳазалар остида қат-қат маънолар яширинки, уларни бирдан илғаб олиш мушкул. Гётени нафақат ўқиш, балки уқиш ва англаб етиш учун бу ҳикматлар замирига ихлос-ла назар солиш ва бунда, адиб таъбири билан айтганда, «имкони йўқ нарса билан шундай муносабатда бўлиш керакки, токи унинг имкони топилсин», деган қоидага амал қилган ҳолда, ўқувчидан ижодий ва фаол фикрлаш, изланиш талаб этилади.

Улуғ сўз санъаткори қаламига мансуб асарлар аллақачон жаҳоннинг турли тилларига қайта-қайта таржима қилиниб, башариёт хазинасига айланиб улгурган. Шунинг ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, Гёте гарчанд олис Германияда яшаб-ижод этган бўлса ҳам,

¹ Эгамова Я. Гёте даҳоси // Жаҳон адабиёти, 1999, 9-сон. — 85–105-бетлар.

рухан бизнинг шоир, яъни Шарқ шоиридир. Унинг асарларидаги маъно-мазмун, хис-туйғу миллатимизга вобасталиги билан ажралиб туради.

Умуман, Гёте Шарққа чинакам ихлос қўйган шоир, унинг руҳиятида Шарқ олами бор. Унинг баъзи сатрларини ўқиганда, мусулмон оламига, Шарқ дунёсига чексиз меҳри борлигини, ана шу оламни билишга кучли интилиш мавжудлигини кўриш мумкин. Гёте Шарқ оламининг тафаккурини, маънавий дунёсини, инсонийлигини ўзига ниҳоятда чуқур сингдирган ва Шарққа жуда катта меҳр, муҳаббат, ҳурмат-эҳтиром билан ёндашган Шахс ва буюк мутафаккирдир.

Гётенинг Шарққа рухан ва қалбан яқинлиги, Шарқ адабиётига бемисл меҳру муҳаббати ва юксак эҳтироми Шарқ зиёлилари, шу жумладан, ўзбек ижодкорларининг эътиборидан четда қолмади, албатта. Жаҳон адабиётининг Гёте қаламига мансуб сара асарлари она тилимизга таржима этилиши оламшумул аҳамият касб этди ва ўзбек маданиятига катта ҳисса бўлиб қўшилди. Халқимиз маънавий мулкига айланган бу буюк асарлар бизни жаҳон маънавиятига яқинлаштиради.

Хусусан, Гётенинг ўлмас асари «Фауст» Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидов¹ томонидан рус тилидан, шунингдек, таржимон ва олим Пошо Али Усмон² томонидан олмончадан ўзбек тилига ўгирилган. Мақсуд Шайхзода, Шукрулло, Муҳаммад Али, Насриддин Муҳаммадиев каби таниқли шоиру адибларимиз ҳам Гётенинг айрим шеърларини ўзбек тилига маҳорат билан таржима қилганлар.

Истиклол йилларида бошқа соҳалар катори адабиёт соҳасида ҳам халқаро ҳамкорликни кучайтириш, шу жумладан, Фарб ва Шарқ ўртасида адабий алоқаларни янада ривожлантириш, ўзаро адабий таъсир муаммоларини ўрганиш йўлида муҳим тарихий қадамлар қўйилмоқда. Буни Гёте ижодий фаолиятини яқиндан ўрганиш, унинг асарларини ўзбек тилига бевосита таржима қилиш, адиб ижодий лабораторияси таҳлил этилган ёрқин асарларни кенг китобхонлар эътиборига ҳавола этиш борасида кейинги йигирма

¹ *Гёте. Фауст. Трагедия. Эркин Воҳидов таржимаси. 1-қисм. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. – 268-бет; Гёте. Фауст. Трагедия. 2 қисмли. Э. Воҳидов таржимаси. Сўз охири И. Фафуровники. 2-қисм. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974. – 348-бет; Гёте. Фауст / Таржима ва кириш сўзи Э. Воҳидовники. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985. – 376-бет.*

² *Гёте Йоханн Вольфганг. Фауст: Трагедия. Биринчи қисм / Олмончадан Пошо Али Усмон таржимаси. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 220-бет.*

йилдан ортиқ даврда эришилган залворли ютуқлар яккол тасдиқлаб турибди.

Шу ўринда Гёте асарларини XX аср ўрталаридан бошлаб даставвал рус тили орқали ўзбекчага таржима қилишга киришилганини қайд этиш мақсадга мувофиқдир. Кейинчалик Садриддин Салим Бухорий, Пошо Али Усмон, Янглиш Эгамова, Мирзаали Акбаров, Салим Жабборов каби фидойи шоиру олимларимиз, моҳир таржимонларимиз ташаббуси билан Гёте асарларини бевосита аслиятдан — олмон тилидан ўзбек тилига ўгириш тажрибасига ўтилди.

Жумладан, таникли шоир, тасаввуфшунос олим ва таржимон С.С. Бухорий Гётенинг «*Farbu Shark devoni*»¹ олмон тилидан ўзбек тилига таржима қилиб, шу асар матни ва унга оид илмий тадқиқотларини китоб ҳолида ўқувчиларга тухфа этди. Шунингдек, моҳир таржимон М. Акбаров Гётенинг ўлимидан сўнг — 1833 йилда чоп этилган «*Maximen und Reflexionen*» («**Ҳаёт қондалари ва хулосалари**») китобини «**Ҳикматлар хазинаси**» номи билан она тилимизга ўгириб, нашр эттирди².

Айтиш керакки, Гёте ижодининг алоҳида ноёб маҳсули бўлган ҳикматли сўзлари илк бор ўзбек тилида «Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари» журналининг бир неча сонларида чоп этилган³. Шунингдек, «Маънавият» нашриёти «Гёте. Ҳикматлар» номли мўъжаз рисола⁴, «Янги аср авлоди» нашриёти эса «Заковат дурдоналари» тўпламидаги китобнинг иккинчи қисмида Гёте ҳикматларини эълон қилди⁵.

Айниқса, заҳматқаш олима Янглиш Эгамова насрда ҳам, назмда ҳам буюк сўз устаси бўлган Гёте асарларини оммалаштириш ва бадий талқин этиш йўлида меҳнати сингган таржимонлардан ҳисобланади. Буни Гётенинг «Ёш Вертернинг изтироблари» романини 1975 йилдаёқ олмон тилидан бевосита ўзбек тилига таржима қилиб, ўзбек китобхонларига ҳавола этгани мисолида ҳам кўриш мум-

¹ *Гёте. Фарбу Шарк девонидан / Бухорий, Садриддин Салим. Ҳикматдир дунё: сайланма. — Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. — 356-бет.*

² *Гёте Йоханн Вольфганг. Ҳикматлар хазинаси. Немисчадан М. Акбаров таржимаси. — Т.: «Шарк», 2008. Яна қаранг: А. Саидов. Буюк ишда тадрижийлик бор // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 14 май.*

³ Мангуликка дахлдор: Гётенинг ҳикматли сўзлари — заковат хазинаси // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари. 2007. 4-сон; 2008. 1, 2, 3, 4-сонлар.

⁴ *Гёте. Ҳикматлар / тўпловчи, таржимон ва сўзбоши муаллифи А.Х. Саидов. — Т.: «Маънавият», 2010. — 112-бет.*

⁵ *Гёте Йоханн Вольфганг. Заковат дурдоналари / (олмон тилидан М. Акбаров таржимаси). — Т.: «Янги аср авлоди», 2011. — 256-бет.*

кин¹. Ўша даврда бу асар мамлакатимизда Фарбий Европа тилидан ўзбекчага тўғридан-тўғри таржима қилинган ягона китоб ҳолидаги нашр эди. Шунинг учун ҳам у таржимачилиқда янги саҳифа очган.

Мустақилликнинг ўтган даврида таниқли таржимон Я. Эгамова саъй-ҳаракатлари билан ушбу романнинг иккинчи наشري² ҳамда «Шарқ» нашриёти томонидан Гётенинг иккита машхур – «Ёш Вертернинг изтироблари» ва «Ҳамроз диллар» романлари «Муҳаббатнома»³ номи билан яхлит китоб ҳолида чоп этилди.

Мана, энди бошқа бир асар – Йоханн Петер Эккерман (олмонча: Johann Peter Eckermann) қаламига мансуб «Гёте билан гурунгла» («Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens, 1823–1832») китобининг ўзбекча наشري кўлингизда турибди. Ҳеч шубҳасиз, мутаржим Я. Эгамованинг бу ижодий меҳнати Ўзбекистонда Гёте ҳаёти ва ижодини ўрганишда яна бир аҳамиятли натижага эришилганини кўрсатади.

Бугун бизга таниш Гёте ҳаёти ва ижодининг нотаниш қирралари ҳақидаги асари ўзбек ўқувчисига илк бор ҳавола этилаётган муаллиф – Йоханн Петер Эккерман деганлари ким бўлган, деган савол туғилиши табиий.

Бу ҳақда гап борганда, олмон адабиётшуноси ва шоири Й.П. Эккерман (1792 йилда Ганноверда туғилиб, 1854 йили Ваймар шаҳрида вафот этган), авваламбор, Й.В. Гётенинг яқин дўсти ва қотиби сифатида унинг ижодининг меҳр ва кунт билан ўрганиш асосида яратган тадқиқотлари билан машхур эканини алоҳида қайд этиш зарур.

Йоханн Петер Эккерман (1792–1854) 1823 йил 10 июнда – биринчи марта Фрауэнпандаги дунёга машхур уйнинг остонасига қадам қўйганида – хонадон соҳиби, Саксен-Ваймар ва Эйзенах буюк герцоглигининг ҳақиқий махфий маслаҳатчиси ва вазири, саодатманд жаноб Йоханн Вольфганг фон Гёте етмиш тўрт ёшга кирган эди.

Эккерман ўзининг Гёте билан ана шу илк учрашуви ҳақида шундай ёзган: «Мен жуда хушмуомалалик билан кутиб олиндим. Гёте ҳақидаги таассуротларимга келсак, мен бу кунни ҳаётимдаги энг бахтли онларим сирасига киритаман... Қандай улугвор қиёфа!» Чиндан ҳам, биринчи учрашув ҳар икки тараф учун муҳим ва улугвор натижаларга олиб келган. Бу хонадонда халқнинг энг но-чор қатламларидан чиққан ҳаваскор қаламкаш Эккерман ҳаётининг

¹ *Гёте Йоханн Вольфганг. Ёш Вертернинг изтироблари / (олмон тилидан Янглиш Эгамова таржимаси).* – Т.: Ф. Фулом номидаги АСН., 1975.

² *Гёте Йоханн Вольфганг. Ёш Вертернинг изтироблари / (олмон тилидан Янглиш Эгамова таржимаси).* Т.: «Янги аср авлоди», 2006. – 132-бет.

³ *Гёте Йоханн Вольфганг. Муҳаббатнома / (олмон тилидан Янглиш Эгамова таржимаси).* – Т.: «Шарқ», 2013. – 512-бет.

торгина сўқмоқчаси жаҳонга таниқли миллий даҳо — дўстлари ва муҳолифлари таъбири билан айтганда, «худонинг назари тушган зот» — Гётенинг музаффар йўли билан туташган.

Ҳал шундаки, Й.П. Эккерман ўзининг ўсмирлик йилларини оддий чўпон боласи сифатида қашшоқликда ўтказган. Баловат ёшига етгач, кўнгилли аскарлар сафида Наполеонга қарши озодлик урушида қатнашган. Навкирон Эккерман ҳарбий хизмат даврида котиблик касбини ҳам ўзлаштиришга муваффақ бўлган. Йигирма тўрт ёшида гимназияда, кейинчалик яхши одамлар кўмаги билан Гейдельберг университетиде таҳсил олган. 1821 йили Эккерман ўзининг дастлабки шеърий тўпламини нашр эттириб, барча ёш шоирлар қатори илк китоби биланок улур устоз — Гётенинг назарига тушишни орзу-ҳавас қилган.

Орзуга айб йўқ, дейдилар. Эккерман ўз эзгу ниятига эришган. Лекин, тақдир тақозосини қарангки, айнан кейинги — «Гётега ҳаволалар тимсолида шеърият ҳақидаги ўйлар» («Beiträge zur Poesie mit besonderer Hinweisung auf Goethe») асарининг қўлёзмаси унга Гёте сари эшикларни кенг очиб берган. Қўлёзма улур Гётенинг эътиборини тортмасдан қолиши ҳам мумкин эмас эди. Чунки унинг муаллифи Гёте ҳақида у немис танқидчиларидан кутган, бироқ кутавериб тоқати тоқ бўлган ғоят зарур гапларни ёзганди.

Албатта, Шиллер, Фридрих Шлегель, Август Вильгельм (В. Шекспирнинг ажойиб таржимони), Вильгельм фон Гумбольдт сингари номдор шоиру адиблар, адабиётшуносу таржимонлар томонидан Гётенинг асарлари теран таҳлил ва талқин этилиб, адабий улурворлиги бор жозибаси билан қойилмақом қилиб баҳоланган тадқиқий ишлар ғоят кўп бўлган бир пайтда Эккерманнинг «Шеърият ҳақида ўйлар»ини жуда ҳам аҳамиятли асар, дейиш анчайин муболага бўлур эди.

Айни чоғда, унинг фазилатларидан ҳам кўз юмиб бўлмасди. Нима бўлганда ҳам ушбу адабий мулоҳазалар тўплами ўз муаллифининг кейинги тақдирини белгилаб берган. Яъни, Гёте қўлёзмани диққат билан ўқиб чиқиб, Эккерманни Ваймарга чорлаган!

Эккерманнинг «Шеърият ҳақида ўйлар» қўлёзмаси Гётенинг ўз ихлосмандлари билан яқинлашишига ижобий таъсир кўрсатган. Чунки Гётенинг иши бошидан ошиб-тошган, шоир ижодхонаси жавонларида эса чала қўлёзмалар таҳланиб ётарди. Қандай қилиб бўлмасин, уларни ёзиб охирига етказиш зарур эди. Афсуски, тўла асарлар тўпламининг ўзи ҳаёт эканлигидаги охириги нашри билан боғлиқ таҳририй юмушлар Гётени кечиктириб бўлмайдиган ушбу ишлардан чалғитарди. У: «Булар устида ёрдамчиларим ишласин, мен фақат якуний назардан ўтказиб бераман», дейди. Бироқ

Ф.В. Ример (1774–1845) буни ўзи уддалай олмас, яна бир ёрдамчи зарур эди.

Айни шу пайтда Гётенинг кўлига Эккерманнинг кўлёмаси тушиб қолган: **«Мана бу бошқа гап! У менинг мохиятимни биледи ва севади. У анави христиан-немислардан (яъни, романтикларнинг кенжа авлодидан) ва сафсатабоз либераллардан эмас. Ёшлар орасида барча нарсани бундай ажойиб ва мустақил тушуниб етдиганлари кам. Уни чақирмоқ лозим».**

Китобхон Эккерманнинг «Гёте билан гурунглар»ига пойдевор бўлган дастлабки ёзувлар – устознинг ўз бўлажак котиби кўлёмаси хақидаги фикрлари билан танишиш имконига эга. Бу муаллиф томонидан Гёте оғзаки нутқини баён қилишнинг илк тажрибаси эди. Эккерман ўзи ва китобчаси хақида Гёте айтган мактовларни камтарлик билан қуйидагича қайд этади: **«У баённинг ёркинлигини, фикр ривожининг изчиллигини маъқуллади ҳамда буларнинг барчаси яхши ўйланган ва мустахкам асосга таянади, деб кўшимча қилди».**

Гёте фақат маъқуллаш билангина чекланиб қолмай, у шу кунгек чопар билан ўз ношири Коттага мактуб йўллашини, эртаси ортидан почта улови билан кўлёманинг ўзини ҳам нашр этиш учун юборишини ўша заҳоти маълум қилган. **«Мен уни тезликда босмадан чиққан ҳолда кўришни истайман».**

Эккерман ниҳоятда бахтиёр эди, чунки Гётенинг ҳар бир сўзидан меҳр-мурувват, марҳамату рамхўрлик нафаси уфуриб турарди. Бунинг устига, Гётенинг китобфурушга йўллаган мактуби-чи! Бу – нажот (ахир, чўнтак ҳам бутунлай бўшаб қолган эди-да). **«Биз дўстлардек хайрлашдик»**, дейилади ўша **1823 йил 10 июнь** санаси битилган илк дастхатда.

Бу қадар осон қарор топган ўзаро яқинлик, яшин тезлигида уйғонган дўстона муносабат кейинги куннинг тонгидаёқ ўз самарасини намоён қилган. Гёте Эккерманга ўз дастхати билан битилган нома юбориб (бу ҳам кўп нарсани англатар эди), ундан ҳузурига қадам ранжида этишини илтимос қилган.

Эккерман нимаси билан буюк шоир ва мутафаккирга бу қадар макбул бўлди? Ваҳоланки, табиат унга иссиқ истара бахш этмаган эди. Эккерман 1823 йили энди ўттиз ёшга тўлган бўлса-да, ёшига нисбатан анча катта кўринар, у фақат адабиётчи сифатида хали навкирон эди, холос. **«Ҳар ҳолда у бари бир менинг мохиятимга кириб борибди! Буни унинг китобидан ҳам билса бўлади...»**

Гётенинг иқрори шундай эди: Эккерман шоирнинг олдинги ижодиёти хақидаги умумий мактов гапларни эмас (эотан, кимлар уни мактамаган!), балки **«Ғарбу Шарқ девони»** ва **«Ранглар хақидаги таълимот»** каби асарларга доир ўзининг аниқ фикрларини, қалбидаги

самимий гапларни ёзган. Аксар вўр омма бу асарларни тушунарсиз деб топган, қасамхўр танқидчилар эса, ҳатто, ахлоксизлик деб ёрлик осган эди. «Эҳ, эзгу ниятли немисларим-а! Мана, бу Эккерман деганлари борини бордек тушунибди, мохиятини англаб етибди-ку...»

Аслида ҳам Эккерман ижодий тафаккури ва феъл-атворининг Гётега маъқул бўлган жиҳатлари бисёр ва бу бежиз эмас эди. Мисол учун, Эккерман Шиллернинг 1789 йилда (яъни, икки буюк олмон шоирининг мустаҳкам дўстлиги бошланишидан олти йил аввал) «Эгмонт. Гётенинг трагедияси» такризига қарши жасоратли ва чуқур ўйланган ҳужум уюштирган. У Шиллер билан эҳтиросли мулоқотда ҳақиқий бадиий, чинакам поэтик трагедия фақат кўнгилни юмшатадиган бўлиши керак эмаслигини қатъий туриб химоя қилган.

«Гёте ҳеч қачон ўз олдига китобхонлари ёки томошабинларини «тушқун ҳолатга келтириш, руҳан умидсизлик гирдобига қарқ қилиш» мақсадини кўймаган, — дейди Эккерман. — У ҳам Шекспир сингари «фақат умум қамини ейди — бизнинг кўз ёшларимиз унга даркор эмас». Эккерман бундай дадил фикрларни забардаст шоир, миллатнинг фахру гурури бўлган Шиллерга қарата баралла айтишдан тап тортмаган. Не ажабки, ўз ёшлигининг «сурбетона фаришталик» даврини эслатган айнан мана шу сўзлар Гётега беҳад хуш ёққан.

«Шеърят ҳақидаги ўйлар»га қайтадиган бўлсак, Эккерманнинг бу асари кўп жиҳатдан ҳали хом, ҳатто оддий машқ ҳолатида бўлишига қарамай, аксарият ўринларда баҳою хулосаларининг тўғрилиги билан ҳайратга солади. Бу танқидий-назарий китобча замирида ўз ишининг кўзини биладиган ўткир адабий танқидчи шаклланиб келаётганини эътироф этиш учун етарлича асослар муҳассам эди, десак, айтиш ҳақиқатини айтган бўламиз.

Эккерманга Гёте билан илк учрашувидан сўнг унинг ҳаёти изга тушиб кетадигандек туюлган. «Шеърят ҳақида ўйлар» Й.Ф. фон Коттанинг (1761 — 1819) нуфузли нашриётида чоп этилгани бу умиду ишончини янада мустаҳкамлаган. Гёте эса Эккерманни ўз асарларининг янги наشري бўйича ишларга жалб этиб, унинг тимсолида толмас ёрдамчи ва доимий суҳбатдошга эга бўлган.

Ҳаяси ўша пайтлардаёқ туғилган ва дастлабки саҳифалари қорозга туша бошлаган «Гёте билан гурунлар» ажойиб асар бўлиши керак эди. Худди шундай бўлди ҳам. Ушбу китоб олмонларни қомусий даҳо сифатида Гётени ўқиш-ўрганишга ўргатибгина қолмай, балки уни инсон сифатида севиш ва эъзозлашга ҳам даъват этган, дейиш мумкин. Бироқ, буларнинг барчаси анча кеч — Эккерманнинг вафотидан кейин содир бўлган.

Бинобарин, Эккерман фақат «тақдир эркалаган» инсон ва адабиётчи сифатида «буюк немис»нинг боқий шон-шухратидан

бахраманд бўлган бахтли одам экани баробарида, кўп қатори омадсиз ҳам эди. У бутун умр камбаралликда ҳаёт кечирган. Гётенинг ҳақ тўланадиган котибларидан бири бўлишни хохламаган — фурури йўл кўймаган.

Эккерман кўпинча «Гётени асл нусхада ўқиш» хоҳишини билдирган ёш инглизлар ва америкаликларга дарс бериб кун кўрган. Бу жуда оз ва омонат иш ҳақи бўлган. Гёте томонидан «пул совға қилиш» ҳоллари эса онда-сондагина юз берар ва ўшанда ҳам бу ҳадялар миқдори фақирона ҳаётни ўзгартириб юбормайдиган даражада бўлган.

Гёте билан учрашувдан анча олдин Эккерман Ханхен Бертрам деган хонимга ишлари ўнгланиб кетгани захоти у билан никоҳга киришиш ҳақида ваъда берган. Аммо ишлари сира юришмас, чунки Эккерман итоаткорлик билан Гётенинг маслаҳат ва истакларидан ташқарига чиқмаган.

Жумладан, Эккерманга инглизларнинг бир оммавий нашридан замонавий олмон адабиётини ҳар бир сонда шарҳлаб бориш тақлиф қилинади. Бундай хизмат учун ваъда қилинган қалам ҳақи, ўша давр тасаввурича, мислсиз даражада кўп бўлган. Бироқ Гёте Эккерманга «оролликларнинг тузониға илинмаслик»ни қайта-қайта тайинлаган: «У ҳолда кимлар ҳақида ёзишга тўғри келмайди, дейсиз! Яхшиси, бутун куч-ғайратни бизнинг гурунглариимиз асос қилиб олинган асарга жамлаган маъқул эмасми?»

Гёте, айниқса Эккерман ўз ёзувларининг айрим намуналари билан таништирганидан кейин, унинг эсдаликларига жуда катта аҳамият бера бошлаган. Инглизларнинг ўша уч ойда бир чиқадиган нашри Эккерманга эсдаликларини бобма-боб чоп этиб боришни тақлиф қилади. Гёте бунга ҳам қарши чиқиб, «Гурунглар»ни фақат унинг ўлимидан кейин эълон қилиш кераклигини айтади. Чунки ҳали кўп ва хўп гурунглар бўлади ва бундай китоб жуда пухта ўйланган композицияни талаб қилади.

Буларнинг барчаси — ҳақ гап, айни вақтда Гёте Эккерманни қанчалик мушкул аҳволга тушириб қўйгани ҳақида, эҳтимол, ўйлаб ҳам кўрмаган. Зотан, Эккерманнинг қаллиғи билан ёзишмаларини ўқиш аянчли ва изтиробли. Ханхен ўз хатларида ҳайратланишдан тўхтамаган: бўлгуси эрининг гапига қараганда, уяга жуда илтифотли бўлган бу Гёте деганлари нахотки унинг учун ҳеч нима қилмаса?

Эккерман эса, ўз валинеъматини худбинликда айблашларидан ҳар томонлама ҳимоя қилган. Бундай кезларда фақат устознинг қатъияти туфайлигина Эккерманга Йена университети томонидан докторлик даражаси берилгани ва шу каби мисолларни қалаштириб ташлаган. Шўрлик икки қаллиқ ўртасидаги бундай маҳзун ёзишма-

лар Эккерман Ваймарга келган кундан бошлаб етти йил, унаштирувдан сўнг яна тўрт йил давом этган.

Нихоят, 1830 йили Италиядан қайтаётганида Эккерман Гёте олдига масалани кўндаланг кўйиш учун ўзида куч топа олган. У амаллаб ўз валинеъматига, агар доимий аниқ иш ҳақи билан таъминланмаса, Ваймарда қола олмаслигини изҳор этган. Лекин Эккерман бу мактубида ҳам уйланиш нияти ҳақида оғиз очишга журъати етмаган.

Гёте шу захоти жавоб ёзиб, уни Ваймарга чорлаган ва билдирган истагини адо этишга ваъда берган. Эккермандан жудо бўлиш мумкинлиги уни қаттиқ ҳаяжон ва ташвишга солиб қўйган. Зеро, бошлаб қўйилган ва ўйлаб юрилган канчадан-қанча салмокли ижодий ишлар чала қолиб кетиши хавфи юзага келганди. Шундан сўнг Гётенинг буюк герцогиняга мурожаати туфайли Эккерман женевалик Ф.Я. Сорэга (1795–1863) ёрдамчи, буюк валнаҳд шахзода Карл-Александрнинг иккинчи тарбиячиси этиб тайинланган.

Янги тарбиячилик маоши жуда оз бўлса-да, Эккерманга каллифи билан никоҳдан ўтиш имконини берган. Бертрам хоним нақ ўн уч йил кутганидан кейин, ниҳоят 1831 йили Эккерман хонимга айланган. Уларнинг турмуши бахтли эдими, бир нарса дейиш қийин; лекин узок давом этмагани аниқ. Негаки, Ханхен 1834 йилда тўлғоқ пайтида вафот этган. У эри катта адабий шуҳрат ва моддий ютуққа умид боғлаган «Гёте билан гурунглар» нашр этилган кунларни кўришга муяссар бўлмаган.

Бу орада Гёте вафот этган ва унинг ўлими Эккерманни буюк шоир ва мутафаккир зот ҳақидаги ўз эсдаликларини эълон қилиш тақиқидан озод айлаган. Бироқ у узок вақт қўлёмани нашр қилиш ишларига кириша олмаган. Негаки, Гёте Эккерман ва Риверга қолдирган васиятномасида ўзининг бой адабий меросини ўн жилдда эълон қилиш мажбуриятини юклаган. Дастлабки жилдга «Фауст»нинг иккинчи қисми киритилиши керак ва бундай масъулиятли, сермашаққат вазифа айнан Эккерманнинг зиммасида бўлган.

Эккерман фақат 1835 йилга келиб ушбу (гарчи фахрли бўлса ҳам моддий жиҳатдан ҳеч бир фойда бермайдиган) ишни уйдалаган ва «Гурунглар»ни нашр этиш учун ноширлар билан музокарага киришиш имкониятига эга бўлган. Асарнинг икки жилди 1836 йилда китобфуруш Бракгауз томонидан нашр этилиб, китоб бозорига келиб тушган.

Бироқ Эккерманнинг ширин умидлари рўёбга чиқмаган. Дастлабки вақтларда «Гурунглар» муаллифи на адабий доиралардан кутилган эътирофга, на муайян молиявий ютуққа эга бўлган. Китоб

ҳақида чурк этмаганлар ва бундан ҳам баттари, унинг адади жуда секинлик билан тарқалган.

Холбуки, «Гурунглар»да холис ёритилган Гётенинг ижодий ва илмий-амалий фаолияти ижтимоий-маънавий ҳаётнинг ҳамма соҳалари учун ибратли намуна ҳисобланади. **Фридрих Йозеф Шеллинг** шарофати билан Гёте фалсафа оламига кирган. **Фридрих Карл фон Савинье** уни ҳуқуқшуносликка етаклаган. Гётенинг табиий фанларни эгаллашида **Александр фон Гумбольт**, филологиядаги такомилида эса **Вильгельм фон Гумбольт**нинг хиссаси катта бўлган. Ватандошлари ҳозирги кунгача, муаллифини ҳаёлига ҳам келтирмай, мулоқотда кенг фойдаланадиган олмон тилининг не-не гўзал ибораларини Гёте меросисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Гёте Эккерманнинг ёзувлари ўзининг ҳаёт йўли ва ана шу серкирра фаолиятини ватандошлари чуқур англаб етишларига, ўз шахсини муносиб баҳолашларига ёрдам беришига умид боғлаган. Бу умид кейинроқ рўёбга чиққан, албатта. Бироқ бунгача Эккерман замондошларининг «Гёте даври карнайчиси» қабилдаги кинояларига чидашига, даҳо шоирнинг ўзига эмас, балки издошлари – гётечиларга қаратилган аччиқ захархандаларга бардош беришига тўғри келган. Баъзан, ҳатто беписандлик ва истехзо билан «елкага қоқиб қўйиш»ларнинг ҳам гувоҳи бўлган, турли моддий қийинчиликларнида бошидан кечирган. Шунга қарамасдан, садоқатли Эккерман «Гурунглар»ни учинчи жилд билан тўлдиришга муваффақ бўлган. Бу жилд ҳам ўша Бракгауз нашриётида, асарга холисона баҳо бериш учун мутлақо қулай бўлмаган инқилобий даврда, 1848 йилда босилиб чиққан.

Орадан бир йил ўтиб, 1849 йилнинг 28 августида Ваймарда Гёте туфилган куннинг 100 йиллиги расман нишонланади. Шу муносабат билан тантанали нутқлар ирод қилинади, кўчаларда буюк герцоглик байроқлари хилпирайди, байрамона безатилган шаҳар чироқларнинг заррин нурига чулғанади. Фақат бир уйда – Эккерманнинг бошпанасида деразалар қорайиб турган. Гётенинг ёддан кўтарилган ҳассос котиби ва содиқ ёрдамчиси, немисларнинг жаҳоншумул миллий даҳосидан чекинишидек изтиробли воқеликни ўзининг нозик елкасида, покиза қалбида кўтариб яшаган Эккерман 1854 йилда вафот этган.

Эккерман ҳаётининг сўнгги йилларида Гёте ҳаёти ва ижодига бўлган қизиқиш сезиларли даражада кучайиб борган. Бу қисман «Гёте билан гурунглар»нинг Лондонда бир вақтнинг ўзида чиққан икки таржимаси билан боғлиқ эди. Сўнг француз тилида ҳам нашр этилган. Шу тариқа «Гурунглар» кўп тилларга таржима қилинди, дунё бўйлаб тарқалди, тарқалмоқда ва севиб ўқилмоқда.

Алқисса, Эккерманнинг Гёте хузурида ўтказган қарийб ўн йиллик умрининг меваси ва бу даврдаги сермазмун мулоқоту суҳбатлари мужассаами сифатида дунёга келган «Гёте билан гурунглар» китоби яратилишининг очиқ ва аччиқ мухтасар тарихи шулардан иборат.

Эккерманнинг ўз таъбири билан айтганда: «Ҳаёт, санъат ва илм борасидаги мазкур суҳбатлар нафақат кўплаб ходисаларга ойдинлик киритади, балки кундалик турмуш тасвирлари сифатида Гётенинг тимсолини, унинг хилма-хил асарларидан олган ўқувчи тасаввурини анча-мунча бойитади».

Гёте ҳақида ёзилган хотиралар, китоблар жуда кўп. Айни чоғда «Гёте билан гурунглар» китобини кўплаб олиму адиблар юксак баҳолаган. Зеро, ҳар бир китобнинг ўз қисмати бўлади. Эккерманнинг китоби ҳам ўз қисмати билан дунёга келган. Аввало, бу китоб Гёте ҳаётининг сўнгги йилларига доир энг нодир ва ишончли манба ҳисобланади.

Хўш, Эккерманга ўзининг «Гёте билан гурунглар» китоби чинакам қувонч, ижодий қаноат бахш этганми?

Асар устида ишлаш жараёнлари, шак-шубҳасиз, муаллифга улкан ижодий ҳузур-ҳаловат бағишлаган. Агар Эккерман эсдаликларининг дастлабки икки жилди босмадан чиққанида астойдил қувонмаганида, учинчи жилдни ёзиш ва нашр эттириш учун ўзида бемисл илҳом, рағбат ва қуч-қувват топиши осон бўлмас эди, назаримизда.

Ва албатта, Фрауэнплан, Ример, канцлер фон Мюллер, Оттилия хонадонларидаги завқ-шавққа тўла давралар ва ўзаро самимий алоқалар, шунингдек, содик дўстлар, уларнинг ўғиллари, Гёте набираларининг ўзига нисбатан эҳтиром ила муносабатлари Эккерманни чин қалбдан хушнуд этганига шубҳа йўқ.

«Гурунглар»ни мутолаа этиш асносида оилавий кироатхонликда ҳозир бўлганларнинг барчасига фақат Гётегагина хос жумлалар, гўёки «унинг ўз овози» шундоқ қулоқлари остида жаранглаб тургандек туюлган. Гётени, унинг турфа одатларини, гаройиб фикрлаш тарзини, оғзаки нутқини жуда яқиндан билганлари туфайли улардан ҳеч бири китоб бош қахрамони киёфасининг аслиятга нақадар ўхшашлигига зирирча ҳам шубҳа қилмаган. «Ҳа, бу бизнинг бобомиз! У худди шундай гапирар эди! У ҳаётда айнан шундай эди!» — дея ҳайратланган Гётенинг набиралари.

Жудаям тўғри: «**У ҳаётда айнан шундай эди**». Эккерман томондан яратилган Гёте — тирик Гёте. Бинобарин, Эккерман бу азия хотираларни қорозга кўчиргунича ҳам, ундан кейин ҳам ўзининг дилбар қалбида мудом эъзозлаб сақлаган.

Бунинг устига, Эккерман буюк устозининг ёрқин маънавий киёфасини тўлиқ очиб бериш учун зарур яна бир ноёб ҳислат-

га — Гётени сухбатга ундаш, гурунглашишга рағбатлантириш қобилиятига ҳам эга бўлган. Шу маънода, «Улуғ сухбатдошимнинг шахсини идрок этиш ва уни бадий тасвирлаш укуви менинг асосий хизматимдир», деганда у асло муболаға қилмаган. Илло, Гёте яқинларидан ҳеч бири Эккерманнинг самимий фазилатлари, холислиги ва садоқатига ҳеч қачон шубҳа билан қарамаган.

Юқорида таъкидланганидек, чуқур ўйланган композиция, даҳо ижодкорнинг фикру зикрини, даҳоларга хос буюклиги ва мумтоз ёркинлигини сақлаган ҳолда, бор оҳорш билан китобхонга бус-бутун етказиш — «Гёте билан гурунглари» муаллифининг юксак маҳоратидан, бадий баркамоллигидан далолатдир. Шу боис, қарийб икки асрдан буён «Гурунглари» ҳар бир маърифатли инсоннинг мажбурий, содда айтганда, ўқимаса бўлмайдиган китобига айланди.

Эккерман вафотидан кейин тез орада «Гурунглари» Германияда ҳам, чет элларда ҳам қайта-қайта нашр этила бошланган. Бу китобнинг зиёси, эзгу хислатларига ҳеч ким шак келтирмайди. Бирок ўшанда унинг муаллифи ким экани шубҳа остида бўлган. Ушбу битикларни Гёте вафотидан кейинги унинг ўз китоби, деб эътироф этгувчилар ҳам топилган. Бундай мақтовлар, аслида, киши билмас буюк баҳо ҳам эди.

Аммо, улар Гётенинг, «материал»ни, «асарнинг ўзаги»ни воқелик етказиб беради, бироқ ундан ёзувчи санъатни ижод қилади, деган сўзларини ёддан чиқаришганга ўхшайди. Турган гапки, «Гурунглари» учун Гёте томонидан етказиб берилган материал ўз-ўзидан ниҳоятда бой ва гениал. Ва лекин, бугунги кунда ҳам етук бадий кимматга эга роман сифатида марок билан ўқилаётган бу китобни Эккерман деганлари ўша бебаҳо «материал»га таянган ҳолда сўзма-сўз, жумлама-жумла, саҳифама-саҳифа яратган. Бунинг учун неча йиллар мобайнида туну кун бетиним ижод қилган!

Айрим гётешунослар эса Эккерманнинг Гёте билан гурунгларида тортинчоклик, ёлворувчанлик ва хушомадгўйлик оҳанглари сезилиб туришини қайд этади. Гётедек теран ақл, учқур хаёл, хассос қалб, осмон қадар руҳ, тоғдек юрак, нодир қобилият, инжа феъл-атвор, юксак илм-маърифат, улкан тажриба соҳибига, бир сўз билан айтганда, мана шундай бекиёс маънавият алпига, бор бўй-бастидан серкирра куч-қудрати балқиб турган даҳо зотга дуч келганида, ўзингиз айтинг, ким ҳам эсанкираб, ғайриихтиёрий равишда довдираб қолмайди, дейсиз?!

Бу фикримизнинг тасдиғи сифатида қуйидаги тарихий мисолга эътиборингизни қаратмоқчимиз: «Агар мен ўзимнинг маънавий ўсишим қандай кечганига назар ташласам, — деб ёзган Гегель 1825 йилда Гётега. — Мен шухрат чўққисига ~~тироқчиллик~~ Сизни ҳар жойда унга сингиб кетгандек ~~кўраман~~ ва ўзини Сизнинг

ўғлингизман, деб айтгим келади... Сизнинг ижодингиз, Сизнинг букилмас реализмингиз... менинг йўлимда ёруғ юлдуз бўлди».

Бундан бошқа бир ҳолат эса кишини янада хайрон қолдиради. Бу ўринда гап Гётенинг «Ранглар хақидаги таълимот» асарига айрим қондаларга Эккерман қандай жасурлик билан эътироз билдиргани хақида бормоқда. «Бидъатчи!» — ўшқирган ўшанда унга Гёте. Бирок, бундай ҳоллар ўзаро дўстликка асло ҳалал бермаган.

Айтмоқчимизки, Гёте билан гурунглarning туб моҳиятида Эккерманнинг қандайдир мавҳум ёлворишу ялтоқланишлари ва журъатсиз валдирашлари эмас, аксинча, даҳо зотга, буюк ижодкорга, мўътабар устозга, қиёматли дўстга, қисқаси, энг азиз инсонига нисбатан юксак меҳр-муҳаббати, оқибати, ҳурмат-эҳтироми, эъзоз ва ардоғи жо бўлган. Бинобарин, буларнинг барчаси ҳар қанча ибрат ва намуна олишга муносиб энг эзгу инсоний фазилатлардир.

Ҳа, чиндан ҳам Эккерман Гёте учун ўзини қурбон қилган. У ўзининг шеърий қобилиятини камолга етказмаган. Гарчи илк китобчаси — «Шеърийат хақидаги ўйлар» орқали ўзида адабий танқидчи лаёқатини кашф этган бўлса ҳам, ўшандан сўнг бу йўналишда бошқа мақола ҳам, китоб ҳам ёзмаган. Бунинг ўрнига, Гётенинг илтимосига кўра, «Гурунглар» устида астойдил иш олиб борган. Айни вақтда, «абадийлик нуқтаи назари»дан (лотинча: «*sub special actirnitatis*») қараганда, Эккерманнинг бу каби барча қурбонликлари Гётенинг мангу шуҳратига унинг юксак даражада дахлдорлиги тимсолида тўла-тўқис, ҳатто ортиғи билан қопланган, десак, янглишмаган бўламиз.

Шунга ҳам алоҳида эътибор қаратиш жоизки, ушбу китобдаги Гёте — Эккерманнинг Гётесидир. Эккерман гурунглари бизга Гётенинг руҳий дунёси сирларини, даҳо руҳиятини янада кўпроқ очиб беришга кўмаклашади. Бу ҳақда муаллифнинг ўзи ҳам: «Гётенинг ички оламини ҳар томонлама чизиб беришга муваффақ бўлдим», деб ишонч билан таъкидлаган. Бинобарин, муаллиф ҳассос қалб билан тавсиф этганидек: «Бу фавқулодда инсон руҳиятини ҳақли равишда кўп қиррали олмосга қиёслаш мумкинки, уни қайси тарафга ўгирмагин, турли рангда товланаверади».

Китобнинг яратилиши сабаблари хақида сўз борганда, биринчи навбатда, Гёте билан Эккерман нафақат исмдош (иккаласи ҳам — Йоханн) бўлгани, айни пайтда, шоир, рассом, мусиқа шинавандаси, хорижий тиллар билимдони, ҳуқуқшунос-адвокат сифатида ҳам бири-бирига уйғун ва уйқаш ҳаёт кечиргани мазкур китоб яратилиши учун асос вазифасини ўтаган, дейиш мумкин.

Мисол учун, Эккерман ҳуқуқшунослик илми хақида фикр юритиб: «Бу илм туфайли сен расмий ва ижтимоий ҳаётга назар ташлашни ўрганасан, бошқа йўл билан бунинг ўрганолмайсан, шу билан

бирга, бу илмни ўрганиш бошқа юксакроқ нарсаларни эгаллашинг учун ҳам йўл очиб беради», дер экан, бу ҳаётий фалсафани ўзининг мазмунли умри ва ижоди, хусусан, «Гёте билан гурунглар» китоби мисолида яққол исботлаб берган.

Улур устоз Гётенинг: «Агар одам бир нарсани аниқ баён эта олса, у бошқа кўп нарсаларнинг ҳам уддасидан чиқа олади», деган ибратли ҳикмати юқоридаги фикрларни яна бир бор тасдиқлайди. Қисқача айтганда, Эккерманнинг китобида кўз олдимизда яққол намоён бўладиган Гётенинг қудратли шахси ҳамиша эъзоз ва эҳтиромга муносибдир.

Президентимизнинг «Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор» китобида ўзбек адабиётининг бугунги ва эртанги кун истиқболи хақида сўз борар экан, жумладан, дунё адабиётининг энг яхши намуналарини таржима қилиш, чоп этиш, ўрганиш билан боғлиқ тажрибалар, чет эл ёзувчилари билан алоқаларни янада ривожлантириш масаласига эътиборни кучайтириш зарурлиги алоҳида таъкидланган. Шундай экан, дунё миқёсида эътироф этилган бу китоб бошқа соҳалар қатори адабиёт соҳасида ҳам халқаро ҳамкорликни кучайтириш, Фарб ва Шарқ ўртасида адабий алоқаларни янада ривожлантириш йўлида муҳим аҳамият касб этади.

Я. Эгамованинг таржимонлик хизматига алоҳида урғу берар эканмиз, даҳо Гётенинг бу соҳа намояндаларига берган таърифини эслатишни лозим топдик: «Таржимонларни серғайрат, тиниб-тинчимас совчиларга ўхшатгинг келади, улар бизга ярим пинҳон гўзалликнинг мактовини келтириб, уни юксак даражада ёқимли қилиб кўрсатадилар; улар аслиятга зўр, кучли иштиёқ уйғотадилар».

Албатта, ҳар қандай таржима, айниқса, мумтоз асарлар таржимаси аслият ўрнига ҳеч ҳам даъво қила олмайди. Зеро, устоз Эркин Воҳидов топиб айтганидек:

*Ой ўртанар, кўзларида ёш,
Бағри доғу юраги қийма.
Дер: эй фалак, мен эдим Қуёш,
Нега мени қилдинг таржима?*

Мухтасар айтганда, ўзбек китобхонларига биринчи мартаба алоҳида китоб ҳолида тақдим этилаётган ушбу нодир асарни адабиёт мухлислари даҳо шоир ва унинг беназир шогирди заковат хазинасидан муносиб тухфа сифатида ҳавасу иштиёқ билан қабул қилади, деган умиддамиз.

**Акмал САИДОВ,
профессор**

МУҚАДДИМА

Бунда муаллиф ўз ҳаёт йўли ва Гёте билан қандай алоқа боғлагани ҳақида маълумот беради

Люнеберг ва Ҳамбург оралиғидаги Винзен-Луге шаҳарчасида, ботқоқлик бутазор кенгликларга уланиб кетган жойда, 90-йилларнинг бошида, бир кулбада дунёга келдим, уйчани бошқача атаб бўлмасди, унда биттагина печка бор эди, холос, ҳатто зинапояси ҳам йўқ, кириш эшиги ёнида бор-йўғи битта нарвон турар, у орқали биз хашакхонага чиқардик.

Мен онамнинг иккинчи никоҳидан туғилган кенжа фарзанд эдим, эсимни таниганимда ота-онам кексайиб қолишган, улар билан деярли ёлғиз ўсдим. Отамнинг биринчи хотинидан иккита ўғли бўлиб, улардан биттаси матрос эди, узоқ денгиз сафарларида юриб, йироқ юртларда асирга тушиб, бедарак йўқолган, иккинчиси эса, Гренландияга бир неча марта кит ва тюлень овига қатнаб Ҳамбургга қайтиб келган, у ерда ўзига тўқ ҳаёт кечирарди. Онамнинг шу никоҳидан туғилган иккита опам ҳам бор эди, мен ўн икки ёшга тўлганимда, улар ота уйини тарк этишиб, гоҳ Ҳамбургда, гоҳ бошқа жойларда хизматкорлик қилишарди.

Оиламизнинг асосий боқувчиси сигиримиз бўлиб, у бизни нафақат сут билан таъминлар, балки ҳар йили битта бузокни катта қилардик, ҳатто гоҳида сутидан сотардик ҳам. Бундан ташқари, ярим гектарча еримизда етиштириладиган сабзавот бир йил давомида рўзгоримизни таъминлар, нон ёпиш учун ғалла ва унни эса сотиб олардик.

Онамнинг қўли гул эди: у тўқир, кизлар учун чепчиклар¹ бичиб-тикар, шу йўл билан катта бўлмаса-да, бироқ яхшигина даромад қиларди. Унинг мижозлари доимо ундан хурсанд бўлишарди.

Отам йил фаслларига мослаб майда-чуйда нарсалар билан уйма-уй юриб, баъзан уйдан узоқ, чекка жойларда пиёда кезиб, савдо-сотик қилиб юрарди. Ёзда ичига ип, тасма,

¹ Чепчик – қалпоқча, бош кийим.

шойи солинган ёғоч кутини елкасига осиб олганча қишлоқма-қишлоқ кезарди. Бу ерларда у узун жун пайпоқлар, қўйнинг жигарранг жунидан, зигирпоядан тўкилган матоларни сотиб олар ва буларни Эльбанинг нариги томонида, Фирсандла пулларди. Қишда ишлов берилмаган ғоз патлари ҳамда атроф қишлоқларда сотиб олган зигирпоядан тўкилган матоларни кемада Ҳамбургга олиб бориб сотарди. Ҳар қандай ҳолда ҳам унинг даромади кам бўлган шекилли, биз муҳтожликда яшардик.

Менинг болаликдаги юмушларимга келсак, бу ҳам йил фаслига қараб ўзгариб турарди. Эрта баҳорда, Эльба дарёсининг суви пасайгач, мен ҳар куни тўғон ва тепаликлар ёнига оқим чиқариб ташлаган қамишларни йиғиб келишга борардим, улар сигир остига яхшигина тўшак бўларди. Кенг яйловларда дастлабки майсалар унғач, бошқа болалар билан бирга кун бўйи сигир боқардим. Ёзда эса еримизда ишлардим; бундан ташқари, йил давомида яқингинамизда жойлашган ўрмондан печкага ёқиш учун курук ўтин таширдим. Ўрим-йиғим пайтида ҳафталаб далама-дала кезиб, бошоқ терардим, кейинроқ куз шамолларидан дарахтлар силкиниб, эман ёнғоқлари тўкилганда, мен уларни териб олиб, ярим килоли бўлакларга бўлиб, шаҳарлик бойларга сотардим, буни улар ғозларига емиш қилишарди. Сал катта бўлганимдан кейин отам билан бирга қишлоқма-қишлоқ кезадиган бўлдим. Бу — ёшлигимдаги энг яхши хотиралар даври эди.

Мана шундай шароит ва юмушлар билан мактабга ахён-ахёнда қатнаб, ўқиш-ёзишни амаллаб ўрганиб, ўн тўрт ёшга ҳам етдим. Шу ёшимдан бошлаб Гёте билан яқин алоқалар ўрнатганимга қадар беҳад улкан йўлни босиб ўтишим лозим эди. Дунёда шеърят, нафис санъат деган тушунчалар ҳам борлиги у пайтлар етти ухлаб тушимга ҳам кирмас, бу нарсаларга томон менда ҳатто хирагина интилиш ҳам йўқ эди.

Айтишларича, ҳайвонлар сезги органлари орқали дунёни англашаркан, одамда эса, кўпинча тасодифан қилинган бирор иш туфайли унинг қалбида мудраб ётган қандайдир фазилатлар юзага чиқади. Менда ҳам шунга ўхшаш нарса содир бўлган эди, гарчи арзимас бўлса-да, бу тасодиф менинг бутун ҳаётимга ўзгача йўналиш берди ва бир умрга ёдимда муҳрланди.

Бир куни кечқурун чироқ ёруғида ота-онам билан столда ўтиргандим. Отам ҳозиргина Ҳамбургдан қайтиб келган ва ўзининг савдо ишлари ҳақида хикоя қиларди. У чекувчи бўлганлигидан бир пакет сигарета олиб келган, пакет стол устида менинг кўз олдимда ётар, устига от сурати чизилган

эди. Бу сурат менга ғоятда ёқимли туюлди ва ручка, сиёх, бир бўлак қовоз шундоқ олдимда тайёр эди, менда ўша суратни кўчириб чизиш истаги пайдо бўлди. Отам Ҳамбург ҳақида гапиришда давом этар, мен бўлсам, расм чизишга берилиб кетгандим, ота-онам буни сезишмасди ҳам. Чизиб бўлиб қарасам, менинг нусхам аслига тўла мос келаркан, шунда ҳозиргача менга номаълум бўлган бахтни ҳис этдим. Мен буни ота-онамга кўрсатдим, улар ҳайратта тушиб мени мақтай кетишди. Туни кувончли ҳаяжон оғушида деярли ухламай ўтказдим, чизган отим ҳақида тинимсиз ўйлардим, уни тағин томоша қилиб кувониш учун тонгни сабрсизлик билан кутардим.

Шу кундан бошлаб, юрагимда уйғонган нусха кўчиришга бўлган интилиш мени тарк этмади. Бу чекка жойда бунақа соҳаларда ҳеч қандай кўмак йўқлиги сабабли, кулол кўшнимиз лаган ва ликопларига безак беришда намуна вазифасини ўтайдиган контурлар чизилган бир неча дафтар берганида роса севиндим.

Ручка билан улардан яхшилаб нусхалар кўчирганимдан кейин дафтарлар иккита бўлди, улар қўлма-қўл ўтиб, қишлоғимизнинг оқсоқоли Мейер қўлигача етиб борди. У мени ёнига чақириб, кўп совғалар берди ва чин дилдан мақтади. Кейин у мендан рассом бўлишни хоҳлайсанми, деб сўради; бундай тақдирда конфирмация¹ маросими ўтгач, мени Ҳамбургга, моҳир уста қўлига жўнатишини айтди.

Мен буни жуда ҳам хоҳлашимни, фақат ота-онам билан маслаҳат қилишим лозимлигини айтдим. Аммо, ота-онам деҳқон бўлганликларидан, бунинг устига, асосан деҳқончилик ва чорвачиликдан бошқа нарсани билмайдиган, қадам етмас жойда яшаганлари туфайли «рассом» деганда нари борса эшик ва уйларни бўяйдиган одамни тушунишарди. Улар менинг ниятимга қарши чиқишди ва бу нафақат жуда ифлос, балки жуда хавфли иш эканлигини, оёқ ёки қўлни синдириб олиш мумкинлигини, бунақа ходисалар етти қаватли уйлар бўлган Ҳамбургда тез-тез содир бўлиб туришини юмшоқлик билан тушунтиришди. Рассом ҳақидаги менинг тушунчаларим ҳам бундан ортик эмаслиги боис бу касбга бўлган қизиқишим сўнди ва меҳрибон оқсоқолнинг таклифини хаёлимдан чиқариб ташладим.

Бир кун келиб мен шаҳарлик таниқли кишилар назарига тушдим, улар менинг қобилиятимни ўстиришга ҳаракат қилишди. Ўзига тўқ оилаларнинг фарзандлари билан бирга

¹ *Конфирмация* – болаларни ёки бошқа диндаги кишиларни черков аҳли каторига қўшиш, диндор қилиш маросими.

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**